

האוכל אוכלין טמאים

פתיחה

א. העברת טומאה על ידי אכילה מדאורייתא

1. אכילת נבילה

2. אכילת שרצים

3. אכילת אוכלין בדרגת אב הטומאה

4. אכילת אוכלין בדרגת ראשון

ב. הגזירה מדרבנן

1. שיטת ריב"א: גזירה אחת

2. שיטת ר"ת: שתי גזירות

ג. הבדלים תפיסתיים ומעשיים בין שתי הגזירות

ד. הגדרת בית הבליעה: בית הסתרים או בלוע

ה. איסור על אכילת אוכלין טמאים

ו. הבדלים בין היטמאות באכילה להיטמאות בטומאת מקום

1. שיעור זמן האכילה

2. הקאה

ז. מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע

1. מחלוקת בדרך העברת הטומאה של נבלת עוף טהור

2. מחלוקת בתוצאה של האדם שנטמא בנבלת עוף טהור ובאוכל אוכלין טמאים

3. מחלוקת בהבנת התוצאה של אדם שאכל אוכלין טמאים

4. שיעורים

ח. מעמד הגברא כלא נשמר מטומאה (דיני טומאה ללא טומאה – סייג באמצעות דיני טומאה)

1. שני עושה שני

2. אוכל שלישי

3. שלוש גזירות

4. אוכל ראשון ואוכל שני: גזירה אחת או שתיים

5. סיכום

ט. שותה משקים טמאים

י. שיטת ר' אליעזר

יא. סיכום

פתיחה

הגמרא (שבת יג ע"ב) מביאה את דין טומאת אדם שאוכל מאכל בדרגת ראשון לטומאה, כחלק מגזירות י"ח דבר (לדעת ר' יהושע). מעצם העובדה שמדובר על גזירה, עולה שאדם שאוכל אוכל ראשון אינו נטמא מדאורייתא.

יש לבחון האם העולה מדברי הגמ' מלמד אותנו על עיקרון כללי או שמא מדובר על דיון נקודתי. דהיינו, האם אפשר ללמוד שאין כלל אפשרות העברת טומאה באמצעות אכילה מדאורייתא¹ או שמבחינה עקרונית אפשר להעביר טומאה באמצעות אכילה אלא שרק במקרה שהגמ' דיברה עליו (אדם שאוכל אוכל ראשון) אין אפשרות להעביר טומאה מדאורייתא באמצעות אכילה.

תחילה, נעיין בדינו של אדם שאוכל אוכלין טמאים מדאורייתא, ולאחר מכן נעבור לעמוד על מקורה וגדריה של גזירת חכמים.

א. העברת טומאה על ידי אכילה מדאורייתא

1. אכילת נבילה

מפשט הפסוקים נראה שהאוכל נבילה נטמא. נאמר בפרשת שמיני (יא, לט-מ):

וְכִי יָמוּת מִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הָיָה לָכֶם לְאֹכְלָהּ הִנָּגַע בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד הָעֶרֶב:
וְהָאֶחָד מִנִּבְלָתָהּ יִכָּבֵס בְּגָדָיו וְיִטְמָא עַד הָעֶרֶב וְהַנֶּשֶׂא אֶת נִבְלָתָהּ יִכָּבֵס בְּגָדָיו וְיִטְמָא
עַד הָעֶרֶב:

בפרשת אחרי מות (יז, טו) נאמר:

וְכָל נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבִלָה וְטֶרֶפָה בְּאֶזְרָח וּבְגֵר וּכְבֵס בְּגָדָיו וְרִחַץ בַּמֵּיִם וְיִטְמָא עַד
הָעֶרֶב וְטָהַר:

בפרשת אמור (כב, ח) נאמר:

נְבִלָה וְטֶרֶפָה לֹא יֹאכַל לְטִמְאַהּ בָּהּ אָנִי ה'.

משלוש ההתייחסויות הללו, עולה שאדם שאוכל נבילה נטמא. וכך הבין הרמב"ן (כב, ח) על דרך הפשט, שאכילת הנבילה מטמאת:

נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה – יאמר שיזהר מאכילת נבלה וטרפה, שלא יטמא בה ויצטרך להנזר מן הקדשים, ולא יאכל בהם עד שירחץ בשרו במים ובא השמש וטהר.

1. ההנחה שלנו כאן היא שמדובר באדם האוכל ללא מגע באוכל, ולכן לא נטמא מחמת המגע. ניתן לדבר על כך שתחבו לאדם את האוכל בבית הבליעה.

אם נקבל הבנה זו בפשט הפסוקים, נלמד מכך שאדם שאוכל נבילה נטמא. נבילה מוגדרת אב הטומאה, ולכן אין חידוש בכך שהיא מטמאת אדם מצד דרגת הטומאה של המטמא. החידוש שעולה מהפסוקים, הוא שיש דרך העברת טומאה שאיננה במגע או במשא, אלא באכילה.

ואולם, חז"ל בספרא ובגמרא הבינו שמדובר על מקרה ייחודי של נבלת עוף טהור (לא נבלת בהמה טהורה וטמאה, ולא נבלת עוף טמא). הספרא (שמיני פרשה י פרק יא אות ז; וכע"ז בגמרא נידה מב ע"ב) דורש שרק נבלת עוף טהור מטמאה בבית הבליעה, ולא נבלת בהמה:

יכול תהא נבלת בהמה מטמאה בגדים בבית הבליעה? תלמוד לומר נבילה וטריפה לא יאכל לטמאה בה את שאין לו אלא באכילתה, יצתה נבלת בהמה שהיא מטמאה עד שלא יאכילנה.

יכול נבלת עוף טמא מן הכתוב ונבלת בהמה מקל וחומר? ת"ל בה – בה את מטמא בבית הבליעה, ואי אתה מטמא בנבלת בהמה בבית הבליעה, אם כן למה נאמר 'האוכל' (= בפרשת שמיני), ליתן שיעור לנוגע ולנושא מה האוכל כזית אף הנוגע כזית.

הספרא דורש שפועל האכילה שמוזכר בפסוק נדרש לשיעור נבלת עוף טהור שמטמאת, ולא לפעולת אכילה על נבלת בהמה. וכך גם דורשת הגמ' (זבחים סט ע"ב) בנוגע לנבלת עוף טמא:

דתניא, רבי יהודה אומר: יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בגדים אבית הבליעה? ת"ל: נבלה וטרפה לא יאכל, מי שאיסורו משום כל תאכל נבילה, יצא זה שאין איסורו משום כל תאכל נבילה, אלא משום כל תאכל טמא.

חז"ל מוציאים את שלושת הפסוקים מפשטם, ומסבירים שהם מדברים על נבלת עוף טהור, שרק היא מטמאת באכילה.

דרשת חז"ל מחדשת לנו חידוש כפול: א. נבלת עוף טהור מטמאת רק בבית הבליעה ולא מחוצה לה. ב. שאר הנבילות אינן מטמאות בבית הבליעה, אבל מטמאות מחוצה להן.

אם כן, יוצא שדרך העברת הטומאה היחידה של נבילה היא באמצעות מגע ומשא, אלא שיש חידוש מיוחד בנבלת עוף טהור, שמטמאת בדרך אכילה ולא במגע.²

2. אכילת שרצים

המשנה בכריתות (יב ע"ב) אומרת:

2. הנחנו כאן כדבר פשוט שטומאת בית הבליעה של נבלת עוף טהור הינה טומאה שעוברת ע"י פעולה של אכילה. ועיין בספר מנחה טהורה עמודים 46–49 שדן בהנחה זו.

אכל אוכלין טמאים ושתה משקין טמאים; שתה רביעית יין ונכנס למקדש, ושהה כדי אכילת פרס – חייב.

רש"י (שם) מפרש שהחוב בכניסה למקדש מדבר על שתיית רביעית יין, ומי שאכל אוכלין טמאים אינו נטמא מדאורייתא: "נכנס למקדש – ארביעית יין קמהדר, דמשום אוכלין טמאים לא מחייב אביאת מקדש". התוספות בזבחים (קד ע"ב) מבינים שהמילה "חייב" שנאמרה במשנה מוסבת גם על אוכלין, אלא שלדעתם משמעות הלשון "חייב" שנאמרה במשנה היא חוב במכת מרדות מדרבנן.³

לעומת זאת, התוספות בכריתות (שם), הבינו שהחוב על ביאת מקדש מדבר על מקרה של אכילה, אלא שגרסו שמדובר על אדם שאכל שרצים טמאים (שהם בדרגת אב הטומאה) ולא על אוכל טמא:

אוכלין טמאים כו' – אית ספרים דגרסי שקצים ובטמאים מיירי. וא"ת תיפוק ליה מכי נגע בהו טמא ויש לומר דתחב לו חברו בבית הבליעה.

בתו"י שם (יג ע"ב) עולה שגם אם שתה משקים טמאים שהם בדרגת טומאה של אב הטומאה (דם השרץ) מתחייב על כניסה למקדש. העולה מדבריהם של התוספות והתו"י הוא שטומאה עוברת דרך אכילה.⁴

3. וכך העיר לי הרב הראל דביר שמדויק מדבריו של הרמב"ם בפירוש המשנה שם ועיי"ש שם.

4. מפשט דברי הספרא (שמיני פרשה י) נראה שאדם שאוכל אפילו את שאר השרצים, שאינם מטמאים במגע, ייטמא באכילתו: "אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השורץ על הארץ להביא את שפרשו לארץ וחזרו, יכול יטמאו טומאה חמורה, תלמוד לומר ולא תטמאו בהם, יכול לא יהו פוסלים את הגוף תלמוד לומר ונטמתם בהם".

משמע שגם שרצים שאינם מטמאים את האדם במגע (אינם משמונה השרצים) – מטמאים אותו באכילה. כלומר, יש דברים שאין להם טומאת מגע, אבל יש להם טומאת אכילה. [וכך הבין הקרבן אהרן על אתר, בניגוד למלבי"ם (שמיני אות קסו) שדיבר על טומאת כשיקוף ותיעוב]. כאן נראה שאנחנו באים לעיקרון אחר, שישנם דברים שהתורה אסרה אותם באכילה, וגזרה עליהם דיני טומאה כדי לייצר הרחקה שלא יבואו להגיע לאיסור. יכול להיות שזאת הסיבה שהתורה התנסחה כלפי מאכלים אלו שהם טמאים.

לאור דברי הספרא, הצפנת פענח (מהדורא תניינא, יסודי התורה ו, ב) מנסה להבין את שיטת רב פפא בסוגיה ביומא שסובר שטומאת הגווייה היא מדאורייתא. הגמ' (יומא פ ע"ב) אומרת: "מתקיף לה רבא: כזית בכדי אכילת פרס חצי פרס בכדי אכילת פרס? אמר ליה רב פפא: הנח לטומאת גווייה, דלאו דאורייתא היא. ומי אמר רב פפא הכי? והכתיב ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם ואמר רב פפא: מכאן שטומאת גווייה דאורייתא! מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא".

לדעתו, דבריו של רב פפא ביומא שאומר שטומאת הגווייה היא מדרבנן סותרים את דבריו במסכת כריתות (יג ע"א) ששם משמע שרב פפא סובר שטומאת הגווייה היא מדאורייתא. לדעת הצפנת פענח, יש ליישב את הדברים לאור הספרא שראינו לעיל. כאשר אדם אוכל מאכל אסור מדאורייתא, שקצים ורמשים, הוא נטמא מדאורייתא, ובכך עוסקת הסוגיה בכריתות, אבל כאשר הוא אוכל שאר

3. אכילת אוכלין בדרגת אב הטומאה

תוספות רי"ד (פסחים יז ע"א) מביא בשם רבינו שלמה בן היתום, שאדם שאוכל מאכל שהוא אב הטומאה, נטמא וחייב על ביאת מקדש:

רבינא אמר התם רביעי הכא שלישי. כפי מה שפירש כאן המורה, דלחם הוי אב הטומאה, כך מצאתי שפירש גם רבינו שלמה בן היתום זצוק"ל, בכריתות, בפרק אמרו לו, דתנן התם: אכל אוכלין טמאים ושתה משקין טמאים, באוכלין שהן אבות הטומאה, מיירי דנגעי במת, והיכא אשכחן דאוכלין הוו אב הטומאה, כדאמרינן בפרק אור ארבעה עשר, ובהנהו חייב כרת כשאכלן ונכנס למקדש.

רבינו שלמה בן היתום מסביר את המשנה כפשוטה, ולדעתו מדובר על אדם שאוכל מאכל שנטמא במת, ולכן דרגת המאכל היא אב הטומאה, וממילא יכול לטמא את האדם באמצעות אכילה.

רבינו שלמה בן היתום מניח שתי הנחות: א. יש העברת טומאה באמצעות אכילה גם בטומאת אוכלין ולא רק בטומאת נבילה ושרץ. ב. אוכל יכול להיות בדרגת אב הטומאה, וממילא יכול לטמא אדם. רש"י, תוספות ותו"י שהסבירו את המשנה שלא כפשוטה, יכולים לחלוק על כך אחת מההנחות הללו. התור"ד (בהמשך הקטע לעיל, וכן בדבריו בשו"ת סי' יג) חולק במפורש על הנחה ב' וחושב שאוכל לא יכול להיות אב הטומאה.⁵

אוכלין טמאים שאין בהם איסור אכילה, טומאת הגוויה היא רק מדרבנן, ועל כך דיבר רב פפא במסכת יומא. נראה שהיסוד בדבריו הוא שטומאת הגוויה מדאורייתא כאן נובעת מחמת האיסור שיש באכילה ולא מחמת העברת טומאה שיש במאכל. מדבריהם של הרש"ש (שבת יד ע"א) והמי נפתוח (פרפר ד, ב- עמ' כ בספר) עולה שלא נוצרת טומאה מאכילת דבר שאסור באכילה מדאורייתא. הם דנים על הרוב מדרבנן, וטוענים שהטעם הגזירה לא שייך. המי נפתוח טוען שלא שייכת גזירת חכמים שמא יאכל ביחד עם התרומה דבר טמא, כאשר הדבר הטמא הוא גם אסור באכילה. וכך גם הרש"ש בדבריו מדבר על טעם הגזירה מדרבנן. מעצם הדיון שלהם האם שייך טומאה ברובד הדרבנני, משמע שברובד הדאורייתא אין טומאה שלא כדברינו.

5. וכך גם כותב רש"י בפסחים יד ע"ב ד"ה נימא. לעומת זאת, רש"י בפסחים (יז ע"א ד"ה רבינא) חושב שלחם יכול להיות אב הטומאה. ניתן ליישב את הסתירה בשלוש דרכים: א. שיטתו העקרונית של רש"י שלחם לא יכול להיות אב טומאה, אלא שרש"י חושב ששיטת רבינא בפסחים היא שלחם כן יכול להיות אב הטומאה. ב. רש"י סובר שלחם יכול להיות אב הטומאה, אלא ודבריו בפסחים יד נאמרו למ"ד שם בסוגיה, אלא שאין מעבר טומאה באמצעות אכילה. ג. רש"י סובר שלחם יכול להיות אב הטומאה, והטומאה עוברת באמצעות אכילה אלא שלא חייבים על טומאה זו בביאת מקדש. בהקשר זה עיין בירושלמי בנזיר (ז, ד) וברמב"ן ב"ב (כ ע"א ד"ה שוב ראיתי) ואכמ"ל.

ביחס לאוכל שמטמא באמצעות אכילה הצענו שהראשונים חולקים על רבינו שלמה רק בעובדה שאוכל לא יכול להיות אב הטומאה, אבל גם הם מודים שעקרונית מדאורייתא טומאה יכולה לעבור ע"י אכילה.

כל המקרים שדיברנו עליהם עד כה דנים באב הטומאה, ועכשיו נברר האם אוכל שהוא ראשון לטומאה יכול גם להעביר טומאה באמצעות אכילה או שיש כאן דין מיוחד ביחס לאב הטומאה.

4. אכילת אוכלין בדרגת ראשון

בספרא (שמיני פרשה ה פרק ז) ישנה דרשה שמשמע ממנה שהאוכל אוכלין טמאים נטמא מדאורייתא, אלא שאין טעון הערב שמש⁶:

כל הנוגע בהם יטמא – לרבות ידות הכלים, או יכול שאני מרבה יתר משיעורה, תלמוד לומר לכם, לכל שהיא לצורכיהם, דברי רבי עקיבא. אמר לו רבי יוחנן בן נורי: הכתוב אומר במטמא, ואתה אומר במיטמא. אמר לו רבי עקיבא: אף אני אומר כל הנוגע בהם יטמא עד הערב, אין האוכל אוכלין טמאים ולא השותה משקים טמאים מטמאים טומאת ערב.

דברי הספרא אינם מוגבלים דווקא לאכילת נבילה או שקצים או לאוכל שהוא אב הטומאה, אלא מתייחסים באופן כללי לאכילת אוכלין טמאים. משמע שגם אדם שאכל מאכל שהוא ראשון לטומאה יטמא מדאורייתא מהמאכל. החידוש שעולה כאן הוא שכאשר אדם נטמא מאוכל באמצעות אכילה הוא נטהר בטבילה בלבד ולא צריך הערב שמש.

ניתן להגיד שזו בעצם שיטת ר"א שחולק על ר' יהושע בסוגיה בשבת. הגמ' (שבת יד ע"א) אומרת שגזירת י"ח דבר היא שיטת ר' יהושע, ולא ברור האם שיטת ר"א מבוססת גם על גזירה. ר"א חושב שאדם שאוכל אוכלין טמאים טמא מדאורייתא.⁷ לעומת זאת, ר' יהושע שכמותו נפסקה ההלכה ילמד כנראה שהדרשה הזאת היא אסמכתא, ויטען שלכל

6. וכך מדייק הגר"פ פערלא (ביאור על ספר המצוות לרס"ג, ל"ת עו-עח): "וכן משמע מדקתני תו בספרא (שם פ"ז). כל הנוגע בהם יטמא עד ערב. אין האוכל אוכלין טמאים, ולא השותה משקים טמאים, מטמאים טומאת ערב, עיין שם. ומדקא ממעט להו רק מטומאת ערב, משמע בהדיא דעיקר טומאת גווייה דאורייתא, לענין דנפסל גופו לאכילת תרומה וקדשים עד שיטבול, אלא דלא בעי הערב שמש, ובטבילה לחוד סגי ליה".

יש לציין ששיטה זו היא שיטה יחידאית, והר"ש בטהרות (א, ג) והרמב"ם בהקדמתו לספר טהרות הבינו שמדובר על דין מדרבנן. הם כנראה פסקו כר' יהושע, ואנחנו טוענים שר"א הבין את הספרא כדרשה גמורה.

7. הגמ' בב"ק (ב ע"ב) אומרת "ואילו תולדות – אוכלין ומשקין מטמא, אדם וכלים לא מטמא. לפי דברינו בשיטת ר"א צריך לטעון שהגמ' התכוונה שהאוכל לא יכול לטמא במגע את האדם, אבל באכילה יוכל לטמא.

הפחות אדם שאוכל אוכל ראשון לטומאה לא נטמא מדאורייתא, ולכן רק מחמת גזירת חכמים האדם נטמא.

סיכום: מפשט הפסוקים, ניתן להבין שכל אכילת נבילה מטמאת את האדם. חז"ל צמצמו זאת רק לנבלת עוף טהור. בתוספות ובתו"י ראינו שגם אכילת שרצים יכולה לטמא את האדם מדאורייתא. רבינו שלמה בן היתום סובר שגם אוכל בדרגת אב הטומאה יכול לטמא אדם באכילה. בספרא התחדש, שאפילו אוכל ראשון יכול לטמא את האדם מדאורייתא, ואף אין צורך שהמאכל יהיה אב הטומאה בכדי לטמא אדם. ייתכן שזו שיטת ר"א שמייתר את גזירת י"ח דבר. מכאן נעבור להבנת גזירת חכמים.

ב. הגזירה מדרבנן

הגמ' (שבת יג ע"ב) מביאה את המשנה בזבים (ה, יב) שבה נמנו תשעה מתוך הי"ח דבר שגזרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון:

ושמנה עשר דבר גזרו. מאי נינהו שמנה עשר דבר? דתנן, אלו פוסלין את התרומה: האוכל אוכל ראשון, והאוכל אוכל שני, והשותה משקין טמאים, והבא ראשו ורובו במים שאובין, וטהור שנפלו על ראשו ורובו שלשה לוגין מים שאובין, והספר, והידים והטבול יום, והאוכלין והכלים שנטמאו במשקין.

הגזירה הראשונה התייחסה לאדם שאוכל אוכלין ומשקים טמאים. הגמרא אומרת שהתנא ססובר כמו המשנה בזבים, הוא ר' יהושע, שמוזכר במשנה בטהרות (ב, ב):

מאן תנא האוכל אוכל ראשון והאוכל אוכל שני – מפסל פסלי, טמויי לא מטמו? אמר רבה בר בר חנה: רבי יהושע היא. דתנן, רבי אליעזר אומר: האוכל אוכל ראשון – ראשון, ואוכל אוכל שני – שני, אוכל שלישי – שלישי. רבי יהושע אומר: האוכל אוכל ראשון ואוכל שני – שני, שלישי – שני לקודש ואין שני לתרומה, בחולין שנעשו על טהרת תרומה.

הגמרא מסבירה את הסיבה לגזירה. יש חשש שהמאכל הטמא שהאדם אוכל יטמא תרומה ששותה בזמן האכילה, ובכך יעבור איסור לטמא תרומה.

היה ניתן להסביר שלדעת ר' יהושע, המנגנון קשור לסיבה של התקנה. כלומר, מכיוון שיש חשש שהמאכל הטמא יטמא את המשקה, לכן גזרו על האדם להיות שני לטומאה, כי כך הוא עצמו פסול לתרומה, וממילא אפילו לא ייגע בתרומה. התוספות (יד ע"א) כתבו שאם לא היה תקדים לכך, שאוכל שני יכול לעשות שני, הגזירה הזאת הייתה נראית כחוכא ואיטולוא:

בפ"ב דחולין (דף לד ע"א ושם) מפרש טעמא משום דמצינו שני עושה שני על ידי משקין וא"ת מאי צריך התם להאי טעמא נימא דלהכי שני עושה שני

כדמפרש בסמוך בגמרא משום דזימנין דאכל אוכלין טמאים ושדי משקין דתרומה כו' וי"ל משום גזירה דתרומה אין לנו לעשות אוכל שני שני אם לא שמצינו כזה משום דדמי לחוכא ואיטלולא.

וא"כ נצטרך לחפש מנגנון אחר לגזירה. לפני שנבוא לדון במנגנון של הגזירה, נבחן את השאלה על כמה גזירות מדובר, וזאת בעקבות תיאורים שונים של טומאת האוכל אוכלין טמאים בדברי התנאים.

1. שיטת ריב"א: גזירה אחת

המשניות בכמה מקומות מדברות על שיעור הצטרפות אוכלין "לפסול את הגויה". כך נאמר במשנה (מקוואות י, ז):

כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס, כל המשקין מצטרפין לפסול את הגויה ברביעית. זה חומר בשותה משקין טמאים מבמקוה, שעשו בו שאר המשקין כמים.⁸

המשנה מדברת על האוכל עצמו, ואומרת שכל סוגי האוכלין יכולים להצטרף כדי להשלים לשיעור חצי פרס הפוסל את הגויה. ממשנה זו משמע שצריך דבר שיוגדר כ"אוכל" בשביל להעביר טומאה לאדם, ולכן יש אפשרות לצרף כמה אוכלין. הטומאה נובעת ממגע של האוכל באדם ולא מחמת פעולת האכילה של האדם. הראשונים נדרשו לשאלת היחס בין המשנה במקוואות לבין המשנה בטהרות. ריב"א (הובא בתוספות הרא"ש שבת יד ע"א) הבין שמדובר על אותה גזירה של י"ח דברי⁹:

זימנין דאכיל אוכלין טמאים וכו'. נראה לריב"א דגזירה דהכא, היינו גזירה דפסול גויה הנזכרת בכל התלמוד, דאמרינן (עירובין פב ע"ב): וחצי חציה לפסול את הגויה, והיינו שיעור שני ביצים.

לדעת ריב"א, יוצא שהשיעור לפסול את הגויה, הוא שתי ביצים. ריב"א הקשה על עצמו, שלפי סבת הגזירה, היה נכון לגזור כבר משיעור ביצה שיכול לטמא את משקה התרומה שנכנס לפיו:

ואם תאמר, אם כן, מכי אכיל כביצה אוכלין טמאים יהא פסול, שיש כאן שיעור לטמא את המשקין. ותירץ, לפי שאין אדם צמא לשתות עד שיאכל חצי פרס, שהוא חצי סעודה קטנה.¹⁰

8. וכך גם מופיע במשנה בטהרות (א, ג), ובמעילה (ד, ה).

9. מרש"י בעירובין (לה ע"ב) עולה בדומה לריב"א. ואולם, מדברי רש"י במקומות אחרים נראה אחרת; ועיין בטהרת ישראל (ח"א סי' יא עמוד 372 הערה 1), שמאריך בביאור שיטתו.

10. וכן מקשה על עצמו ביחס למשקים טמאים: "והוא עצמו הקשה לדבריו שותה משקין טמאים אמאי אינו פוסל עד שישתה רביעית כדאמרינן במעילה פ' קדשי מזבח דכל המשקין מצטרפין לפסול את

ריב"א נותן הסבר מציאותי, שאכן הגזירה אינה שייכת בפחות משני ביצים (חצי פרס), כי אדם אינו שותה תוך כדי אכילה אא"כ אוכל שיעור של שני ביצים. התור"ד (שבת יד ע"א וכעין זה בפסקי הרי"ד ב"ב סה ע"א) כותב שהגזירה אכן שייכת גם בכביצה, אלא שחכמים לא רצו להחמיר בשיעור כמו שיעור תורה, ולכן נתנו לדבריהם שיעור גדול יותר.

והנה, מדברי הריב"א עולה לכאורה שגם הדין שנאמר במשנה במקוואות וגם פסול גוויה מתמקדות בהעברת טומאה רגילה שמגיעה מדבר שמוגדר כ"אוכל", אלא שלא רצו להשוות את השיעור לשיעור של התורה. ר"ת (ספר הישר סי' שי"ג) מקשה על כך מלשונן של המשניות:

ואין נראה לי תירוץ זה. חדא, שאפילו בלשון לא דקדק, שבכאן הוא אומר לפסול את הגוויה, ולשם הוא אומר (אפי') אלו פוסלין את התרומה, משמע אפילו במגע.

2. שיטת ר"ת: שתי גזירות

ולכן ר"ת הבין שמדובר על שתי גזירות שונות. וכך מביאים התוספות (יומא פ': וכעין זה בספר הישר, שם, וכן בחלק החידושים סי' רה):

ור"ת פ' דשתי גזירות הו, דמעיקרא גזר בשתי ביצים דנפסל גופיה מלאכול בתרומה, אבל מותר ליגע, וכן משמע לישנא דפסול גויה, ולא טעמא דמפרש פ"ק דשבת (דף יד ע"א), אלא מטעם אחרינא, כמו דאמרי כיון דהאוכל אוכלין טמאים מותר לאכול בתרומה, אף על גב דנגעי בהדי הדדי בתוך הגוף, ואתי למימר מה לי דנגעי בגופו מה לי בחוץ, ואתי למישרי להגיע תרומה לאוכלין טמאים... ובי"ח דבר גזרו בתר הכי, האוכל אוכל ראשון וכו' אפי' בכביצה, ומטעמא דהתם אפילו ליגע בתרומה נפסל גופו.

לדעת ר"ת, ישנן שתי גזירות שונות מבחינת זמן ומבחינת תוכן: א. גזירה קדומה (משנה במקוואות): אדם שאכל שתי ביצים מאוכל טמא – נפסל גופו מלאכול בתרומה, מחשש שמא יאכל דבר טמא ואח"כ תרומה. ב. גזירת י"ח דבר (משנה בטהרות): אדם שאכל כביצה מאוכל טמא – נפסל גופו מלגעת בתרומה, מהחשש שמא התרומה תיגע בתוך פיו בדבר הטמא.

לאור זאת, טוען ר"ת (ספר הישר סי' שטו), שאם אדם יאכל כביצה אוכלין טמאים, אזי נאסר רק במגע עם התרומה, ולא באכילת תרומה. במקרה זה, אדם אחר יוכל לתחוב לו תרומה לפיו, כי בכך לא נוגע בתרומה (שהרי זה מגע בית הסתרים).¹¹

הגוויה ברביעית והלא משקין מטמו בפחות מרביעית, ולפי' ר"ת שפי' בפ"ק דפסחים דמשקין אינן מטמאים אחרים בפחות מרביעית מדאורייתא ניחא".

11. האדם רק נטמא מהאוכל בבית הבליעה, אבל לא מטמא את האוכל בבית הבליעה. ניתן להסיק מכך אחת משתי מסקנות: א. כאשר אדם אוכל חצי פרס אוכלין טמאים – האדם נפסל מלאכול תרומה,

ג. הבדלים תפיסתיים ומעשיים בין שתי הגזירות

נראה שאין כאן רק שינוי בכמות האוכל שהאדם מכניס לפיו, וגם לא רק שינוי ביחס של האדם לתרומה – האם נאסר במגע או באכילה, אלא יש כאן גם שינוי בהבנת דרך ההיטמאות והגדרת הטומאה שנוצרה באדם.

נראה שהגזירה הקדומה הייתה שפעולת האכילה של האדם היא המטמאת, ולכן השיעור הוא חצי פרס. לפי זה, ניתן לומר שהמאכל עצמו לא טימא את האדם, אלא הגברא הוגדר כ"גברא אוכל"¹², ומכוח זאת הוא הוגדר כטמא.¹³ לעומת זאת, בגזירת י"ח דבר לא פעולת האכילה יוצרת את הטומאה, אלא המאכל כחפצא מטמא את האדם, ע"י הימצאות בתוך גרונו. ממילא, האדם לא מקבל מעמד טמא, אלא רק מועברת אליו טומאה.

כלומר, נראה שיש שני הבדלים עקרוניים בין הגזירות: א. דרך יצירת הטומאה – האם הטומאה נוצרת מפעולת האכילה, או מהימצאות¹⁴ האוכל בבית הבליעה.¹⁵ ב. התוצאה – מצב האדם לאחר ההיטמאות – האם מדובר על מעמד גברא או על טומאה שמועברת (העברה).

ולא מחמת שבבית הבליעה מטמא את התרומה. שהרי אם היה מטמא בבית הבליעה, אז היה אסור לחבירו לתחוב לו תרומה גם כאשר רק אכל כביצה. ב. כאשר אדם אוכל חצי פרס אוכלין טמאים הוא מקבל את הכוח לטמא דרך בית הבליעה שלו.

הרמב"ם (שאר אבות הטומאות ח, י-יא) פוסק שהשיעור של אוכל טמא שמטמא את האדם הוא חצי פרס. במי נפתוח (אמנה קט) מוכיח ברמב"ם שלמרות שפוסק כך, ומשמע שסובר כמו הריב"א שיש רק גזירה אחת, שהרי לדעת ר"ת מספיק לאכול כביצה, עדיין גם הרמב"ם סובר שיש שתי גזירות, אלא שלדעתו לא חילקו בין הגזירות לגבי השיעור של המאכל אלא רק בתוצאה של הגזירה, שלאדם אסור גם לגעת בתרומה. כנראה שהרמב"ם הבין שבגזירה הקדומה, פעולת האכילה יצרה גברא "טמא", ולכן נאסרה רק האכילה, ובגזירת י"ח דבר אמרו שפעולת האכילה יוצרת העברת טומאה רגילה, ולכן נאסר גם נגיעה בתרומה.

12. האפשרות להיטמא ע"י פעולת אכילה דומה לרעיון של טומאת התעסקות שהמשנה במסכת פרה (ד, ד) מדברת עליה והרמב"ם הרחיב על כך (פירוש המשנה, זבים ה, א; כלים א, ד). אבל לאור הצעת המנחה טהורה (שיובא בהמשך), יכול להיות שיש בכל זאת משהו מיוחד דווקא באוכל שנכנס לגופו של האדם.

13. זאת בדומה לטבול יום שמוגדר כטמא ללא טומאה.

14. הרב דני וולף (מנחה טהורה, עמ' 46-47) מנסח זאת כמגע או משא בבית הבליעה, אבל בגר"ח (שאר אבות הטומאות ג, א) הניסוח הוא "טומאת מקום".

15. יש להעיר שכאשר הגמ' מדברת על החשש שהאוכל הטמא יטמא את התרומה, היא מדברת על כך שהם נוגעים אחד בשני בתוך פיו. ניתן להסביר שהכוונה היא שהמגע מתרחש בבית הבליעה, אבל גם אם נסביר שהחשש הוא שמא המגע יהיה בתוך חלל הפה, עדיין יכול להיות שזה מבחינת סיבת הגזירה, אבל המנגנון של הגזירה נקבע בדומה לנבלת עוף טהור שהאוכל הטמא מטמא את האדם בבית הבליעה.

לפי ניתוח זה של דברי ר"ת, ניתן להבין את ההשלכות שר"ת עצמו מעלה, כדלהלן.

• איסור כניסה למקדש

ר"ת עצמו (ספר הישר סי' שטו) כותב שמי שנטמא מחמת הגזירה הקדומה אינו יכול להיכנס למקדש, אבל מי שנטמא מכביצה מחמת הגזירה השנייה יכול להיכנס למקדש. כנראה הבין שאיסור הכניסה למקדש נובע דווקא ממעמד גברא של "טמא" (בדומה לטבו"י המוזכר בדבריו), ואין איסור להיכנס למקדש בטומאה מדרבנן ללא מעמד טמא.¹⁶

• אכילת מעשר

נראה שהבדל זה גורם לר"ת להסביר שגם אכילת מעשר נאסרה על האדם האוכל אוכלין טמאים. מדין תורה אסור לאדם טמא לאכול מע"ש. השאלה היא האם איסור זה נובע מכך שמטמא את המע"ש, או שיש איסור על אדם טמא לאכול את המעשר. ר"ת הבין (בשיטת ר"מ) שאין איסור לטמא את המעשר, אלא יש איסור גברא על אדם טמא לאכול מעשר. ממילא, ר"ת מבין שרק אדם שאכל בשיעור חצי פרס, הוגדר כגברא טמא, אבל אדם שאכל רק כביצה אוכל טמא, עברה טומאה לאדם, אבל אינו מוגדר כגברא טמא. נקודת המוצא של ר"ת היא המשנה (פרה יא, ה):

כל הטעון ביאת מים מדברי סופרים – מטמא את הקדש, ופוסל את התרומה, ומותר בחולין ובמעשר, דברי ר"מ; וחכמים אוסרים במעשר. לאחר ביאתו מותר בכולן. ואם בא אל המקדש, בין לפני ביאתו ובין לאחר ביאתו, פטור.¹⁷

ר"ת מפרש שהמשנה בפרה מדברת על הגזירה השנייה, דהיינו על אדם שאוכל כביצה אוכלין טמאים, שהוא פוסל את התרומה במגעו ומותר לאכול מע"ש. לפי זה, מסביר ר"ת מדוע לדעת ר"מ מותר לאכול מע"ש, כי רק עברה טומאה לאדם, והוא אינו מוגדר כ"טמא". דברינו אמורים בשיטת ר"מ, שמבין שהאיסור הוא שגברא טמא יאכל מע"ש. אבל כנראה שחכמים חולקים עליו ומבינים שהאיסור במע"ש הוא לטמא את המעשר (וזה הסיבה שאסרו לטמא לאכול אותו).¹⁸

16. זה ניסוח אחד אפשרי לדברי ר"ת. ניסוח זה קצת קשה מכך שר"ת סבור שיש צורך בטבילה במקרה כזה, ובדר"כ מבינים שהטבילה באה להסיר את הטומאה. ניסוח אחר אפשרי הוא שכאשר אוכל חצי פרס, האדם גם מוגדר כטמא וגם עברה אליו טומאה, אלא שאז קשה מדוע אין צורך שיחכה להערב שמש, כדלהלן.

17. הרב עזריה אריאל (טהרת ישראל, ח"א עמוד 381–382) מעיר בצדק, שלפי ר"ת הכוונה היא פטור ומותר, שהרי לדעת ר"ת המשנה בפרה מדברת על הגזירה השנייה, ולדעת ר"ת רק אם אוכל חצי פרס נאסר בכניסה למקדש ולא כאשר אוכל כביצה.

18. לפי זה, צריך להגיד שהטומאה עוברת רק באכילה ולא במגע. וכך עולה גם מדברי רש"י (סוטה ל ע"א) שמבין שגם חכמים אוסרים רק באכילה ולא בנגיעה: "וחכמים אוסרין במעשר – באכילה, אבל נגיעה שרי".

● צורך בהערב שמש להיטהרות מהטומאה

בנוסף, לשתי הנ"מ שר"ת הביא בדבריו, נראה שיכולות להיות עוד נ"מ בין התוצאות של הגזירות. רש"י (שבת יג ע"ב) מביא בשם הערוך בפירושו לספרא שהובא לעיל:

ומצאתי בספר ערוך: משונה טומאה זו מטומאה דאורייתא, דסגי לה בטבילה לתרומה, דלא בעיא הערב שמש, דתניא בספרי: אין האוכל אוכלין טמאים ולא השותה משקין טמאים טמא טומאת ערב.

לדעת הערוך, כדי להיטהר מטומאת אוכלין טמאים מספיק רק לטבול במקווה, ואין צורך בהערב שמש. נראה שההסבר לכך נעוץ בדברינו לעיל: טבילה במקווה נצרכת בשביל להסיר את הטומאה שהייתה על האדם, והערב שמש נצרך בכדי לטהר את הגברא הטמא.¹⁹

לדעת ר"ת, כאשר אדם אוכל כביצה אוכלין טמאים, עוברת אליו טומאה אבל הוא אינו מוגדר כגברא טמא, וממילא הטבילה מספיקה, ואין צורך בהערב שמש, שהרי הגברא לא הוגדר כטמא. המצב משתנה כאשר אוכל חצי פרס, שאז הגברא מוגדר כטמא, ואז לכאורה יצטרפו הערב שמש.

ד. הגדרת בית הבליעה: בית הסתרים או בלוע

הגמרא (נידה מב ע"ב) דנה על נבלת עוף טהור, ומסתפקת ביחס להגדרת בית הבליעה, האם הוא מוגדר כ'בלוע' או כ'בית הסתרים', כשהשאלה המעשית של החקירה היא בנוגע לטומאת משא בנבלת בהמה שנמצאת בבית הבליעה – שכן טומאת משא אינה חלה בבלוע, אך חלה בבית הסתרים. אביי נוקט שבית הבליעה נחשב בלוע, ורבה נוקט שנחשב בית הסתרים.

בספר מנחה טהורה (עמוד 38-39) מציע שלדעת רבא, אמנם אין בבית הבליעה טומאת מגע, אבל "טומאת מקום" שייכת בו, ואילו לדעת אביי, לא שייכת בכלל העברת טומאה, כי טומאה בלועה אינה מטמאת, ולכן ברור שמדובר על מעמד הגברא כאוכל נבלת עוף טהור. לאור זאת, מוצעת שם (הערה 7) הצעה מעניינת:

ניתן להבין שלדעת אביי, מקום בית הבליעה מהווה מקום ביניים שהוא מספיק פנימי כדי להגדיר את האדם, אבל המאכל עדיין שומר על זהותו כנבלה.

נראה שההנחה של הטענה הזאת היא שככל שהאוכלין נכנסים יותר לגופו של האדם, הם יכולים להשפיע על האדם יותר, אלא שכאשר האוכלין נכנסים יותר מדי, הם כבר לא יהיו "אוכלין" ולא יוכלו להשפיע על האדם, ולכן צריך למצוא מקום ביניים. עולה כאן הסברה, שטומאה שנובעת מאכילה יכולה להגדיר את האדם ולא רק להעביר לו טומאה.

19. כך המצב בטב"י.

ה. איסור על אכילת אוכלין טמאים

יש לדון, האם קיים איסור לאכול אוכלין טמאים. בהנחה שקיים איסור, יש לברר מהו טיב האיסור.

הגמרא (חולין ב ע"ב) דנה בהסבר המשנה שאומרת "הכל שוחטין", ומשמע שלכתחילה שוחטים, ועם זאת אומרת ש"שחיטתן כשרה", ומשמע שרק בדיעבד שחיטתן כשרה. רבה מציע לפתור את הבעיה, בהסבר שלפיו היתר השחיטה לכתחילה מתייחס לטמא בחולין. הגמרא מקשה על כך, שברור שטמא יכול לשחוט חולין, ואין סיבה שהמשנה תפרט דבר כל כך פשוט. ניתן להציע שתי אפשרויות להבנת ההו"א של רבה: א. יש בעיה לטמא את החולין. ב. יש בעיה שהאדם יאכל את החולין הטמאים.

רש"י מסביר כמו האפשרות הראשונה: "פשיטא – דהא לא הוזהרו ישראל על טהרת חוליהן". התוספות (שם) מעלים גם את האפשרות השנייה:

טמא בחולין מאי למימרא – ואף על גב דאסור לגרום טומאה לחולין שבא"י, היינו דוקא בפירות דשייכא בהו תרומה אבל בשר לא. ואפילו יהא אסור לטמאות גופו באוכלין טמאים, כדררשינן (תנדב"א, טז): והתקדשתם והייתם קדושים – אזהרה לבני ישראל שיאכלו חוליהן בטהרה, מכל מקום, יכול לטמאותן ולאוכלן בימי טומאתו.

התוספות אמנם מציעים מקור לכך שיש איסור לטמא את גופו באוכלין טמאים, אבל אין כאן איסור עצמי, אלא רק נספח לדין של אכילת חולין בטהרה. כלומר, לפי הדרשה של התוספות, יש חיוב לאכול חולין בטהרה, וכאשר האדם אוכל אוכלין טמאים הוא מטמא את גופו, וממילא מבטל את האפשרות לאכול חולין בטהרה.

אם כן, מדברי התוספות יכול להיות שגם למסקנה יש איסור לאכול מאכלים טמאים, כי מבטלים בכך את החיוב לאכול חולין בטהרה, אלא שאיסור זה אינו מועיל להסביר את ההו"א שאסור לטמא לשחוט, שהרי בימי טומאתו אין בעיה לאכול חולין טמאים.

לעומת התוספות, רש"י (חולין לה ע"א) הבין שיש איסור עצמי לאכול אוכלין טמאים²⁰:

וקשיא לי, מ"מ היכי ספינן ליה מידי דפסיל לגופיה לתרומה, והא מוזהר הוא מלפסול את גופו, דאמרינן בפ"ח דיומא (דף פ ע"ב): אל תטמאו בהם ונטמתם בהם, מכאן לטומאת גוייה דאורייתא. ואפילו למ"ד דרבנן, איסורא מיהא איכא.

20. יכול להיות שמסיבה זו לא הסביר את הגמ' בחולין כהסבר התוספות. היות שיש איסור לאכול אוכלין טמאים, רש"י צריך להסביר שכל הדיון בסוגיה הוא על טומאת החולין עצמם, ולא על האדם שאוכל אותם.

רש"י מתמודד עם האמור בגמרא בחולין שמותר לאכול שלישי לטומאה שמתערב עם תרומה בשיעור קטן (שאין בה שיעור כדי אכילת פרס, שאכילה כזאת של תרומה מותרת למרות שהאדם טמא, כי אינו אוכל שיעור מספיק של תרומה). רש"י מקשה: אמנם מצאנו היתר לאכול את התרומה, אבל עדיין יש איסור לכוהן לאכול שלישי לטומאה, כי נפסל בכך לאכילת תרומה. רש"י מגייס לטובתו את הסוגיה (יומא פ ע"ב), שמביאה מקור לטומאת הגויה מ"ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם", ומעמידה זאת כאסמכתא לטומאה מדרבנן. מדברי רש"י נראה שלמרות שהטומאה שנוצרה מהאכילה רק מדרבנן, עצם האכילה אסורה מדאורייתא, וכך נראה גם מפירושו ליומא שם.

עם זאת, ניתן להבין שהסוגיה איננה דנה בשאלת האיסור לטמא את הגוף, אלא רק בשאלה האם הגוף נטמא כאשר אוכל אוכלין טמאים. וכך הבין הצפנת פענח שהובא לעיל, וכך נראה גם מדברי התוספות (חולין לד ע"ב) והר"ש (טהרות ב, ג). אבל רש"י סבור שגם למ"ד שהטומאה היא רק מדרבנן, עדיין יש איסור מדאורייתא לאכול אוכלין טמאים. כלומר, נראה שלדעת רש"י יש איסור עצמי להגדיר את האדם כטמא (וכתוצאה מכך נפסל לאכול תרומה) שאינו נובע מכך שהאדם נטמא (שהרי התוקף של האיסור הוא מדאורייתא, ותוקף הטומאה למסקנה הוא רק מדרבנן).

התוספות בחולין מקשים על רש"י מהסוגיה בר"ה (טז ע"ב). שם נאמר שרק ברגל יש חובה להיטהר ואיסור להיטמא. התוספות מוכיחים מכך, שבשאר ימות השנה אין איסור אפילו לכוהנים להיטמא ע"י נגיעה בשרץ ובנבילה, וא"כ ק"ו שאין איסור להיטמא מחמת אכילת מאכלים טמאים.²¹

עוד הקשה רע"א (גיליון הש"ס, יומא שם) על רש"י, שמצאנו איסור לכוהנים להיטמא למת אבל לא להיטמא לשרץ: "רש"י ד"ה ולא תטמאו כו' אין ישראל מוזהרים מליטמא. תמוה לי, הא גם כהנים אין מוזהרין בפרשת אמור, רק בטומאת מת, ולא בשרץ".²²

כיצד הבין רש"י את הסוגיה בר"ה ואת אזהרת הכוהנים על טומאת מת? נראה שהתוספות לשיטתם (ע"פ ריב"א) שגזירת י"ח דבר גזרה שהאוכל מטמא את האדם (גם שיעור חצי פרס מתמקד בכך שהאוכל מטמא את האדם ולא רצו להשוות את השיעור לשיעור של תורה), וממילא כמו שמותר לכהן להיטמא לשרץ ונבילה, הוא יכול להיטמא גם מהאוכלין, וכל מה שנאסר על הכוהנים הוא להיטמא למתים. אבל לדעת רש"י, שהאוכל

21. הגר"פ פערלא מעיר שדווקא מדויק מהגמ' שכהנים כן מוזהרים מנבילה, אלא שישראל לא מוזהרים לא ממת ולא מנבילה.

22. ויעוין עוד בציוני מהר"ן (טומאת אוכלין טז, ט), שמבסס את דברי רע"א בראיות מהש"ס.

אינו מטמא את האדם, אלא גופו נפסל מלאכול תרומה, ממילא יש איסור לכהן לפסול את גופו מלאכול תרומה.²³

כלומר, לדעת התוספות, **הטומאה מגיעה ישירות**, וזה לא נאסר, וכאשר האדם טמא הוא מנוע מלאכול תרומה. אבל לדעת רש"י, הכהן לא נטמא מהאוכל, אלא **מעשה האכילה גורר פסול הגוף**, ולדעת רש"י זה דבר שנאסר.²⁴

וכך גם מציע הגר"פ פערלא (ביאורו לסהמ"צ לרס"ג, לא תעשה ע"ו-ע"ח):

ובעיקר הראיה שהביאו הראשונים ז"ל ע"פ ברייתא דפ"ק דר"ה שם, דליכא איסור למיפסל גופו. אפילו לפי הוכחת הרמב"ן והרשב"א והר"ן ז"ל, אני תמה, מאי ענין זה לזה. דאע"ג דמוכח משם דאין איסור לישראל לטמאות גופו במגע הטומאות, ואפילו כהן מותר במגע שאר הטומאות, מ"מ איכא למימר דהיינו דוקא במגע ומשא והיסט וכיו"ב, אבל לאכול דבר שבכך נפסל גופו מלאכול בתרומה וקדשים, אפשר לומר שאסר הכתוב. ולא משום פסול גופו, אלא דאכילה כזו שמביאה פסול לגופו, אסר הכתוב מצד אכילה עצמה.... ודברי התוספות וסייעתם ז"ל תמוהים אצלי.²⁵

לאור זאת, ניתן להגיד שכהן הוזהר רק בהעברת טומאה ממת ולא מנבילות ושרצים, אבל יש איסור אחר שנאסר על האדם להגיע למעמד של טמא, וזה שייך גם באכילת אוכלין טמאים. ובכך תתיישב קושיית רע"א.

צמצום דברי רש"י: ניתן לצמצם את דברי רש"י ולהגיד שכל האיסור הזה נאמר לכוהנים ולא לישראלים. ניתן לומר שהאיסור מבוסס על פסילת הגוף לאכילת תרומה, מובן מדוע האיסור נאמר דווקא לכוהנים ולא לישראלים, שכן שרק הכוהנים אוכלין את התרומה ולא סתם ישראל. לפי זה, יכול להיות שיש לצמצם את שיטת רש"י רק לכהן, שפוסל את גופו מלאכול תרומה, וזה אכן איסור דאורייתא.²⁶

23. כאן נצטרך להניח ששיטת רש"י היא כר"ת, שסובר שיש שתי גזירות.

24. אפשרות אחרת היא שגם התוספות מסכימים שהאדם נפסל מהאוכל ולא נטמא, אלא שהם חולקים נקודתית על כך שיש איסור לפסול את הגוף לתרומה. אבל לא כך הסברנו את שיטת הריב"א לעיל.

25. לאור זאת, ניתן גם לתרץ את קושיית הרש"ש (חולין ב ע"ב) והמקדש דוד (טהרות סי' מא), שהקשו מהסוגיה ביבמות (עג ע"ב), שבה מבואר שמותר לאכול חולין בטומאה. ותירץ הרש"ש: "וי"ל דהתורה מיירי בשיעור אכילה דהיינו בכזית. ורבנן אסרו בכחצי פרס או בכביצה". נראה שהרש"ש טוען שהגמרא ביבמות רק באה להגיד שאוכל טמא אינו מוגדר כמאכלות אסורות, אבל כאשר הגוף של האדם נפסל מאכילת תרומה, זה כבר בעייתו, לפחות לגבי כהן.

26. אולי כביעה במשמרת תרומותיו. מרש"י בגיטין סא. משמע שאכילת חולין בטומאה היא רק איסור דרבנן, אבל מרש"י בחולין משמע שיש איסור דאורייתא. ולכן יכול להיות שצריך לחלק בין איסור לישראל שהוא מדרבנן, לאיסור לכהן שהוא מדאורייתא. בערוך השולחן (טהרות קפד, יז) הלך בדרך זו, ועיין עוד באינצקלופדיה תלמודית ערך חלין הערה 10.

התו"י (כריתות יג ע"א) כותבים שיש איסור לאכול חצי שיעור של אוכלין טמאים: "ואפילו לריש לקיש, דחצי שיעור מותר מן התורה, מדרבנן מיהו אסור, ובמקום הסכנה התירו".

המקדש דוד (קדשים ס' מא) מוכיח מדברי התו"י, שיש איסור עצמאי לאכול אוכלין טמאים, שהרי אם האיסור נובע מחמת שהאדם נטמא, אז במקרה של חצי שיעור האדם אינו נטמא ואין סיבה לאסור. החידוש באיסור אכילת אוכל טמא הוא שהשיעור איננו כזית כמו שאר מאכלות אסורות, אלא חצי פרס, וממילא יש לו גם את דיני חצי שיעור.

סיכום

יש לנו ארבע דעות:

1. תוספות בחולין (לד ע"ב): אין איסור לאכול אוכלין טמאים.
2. תוספות בחולין (ב ע"ב): איסור להיטמא כדי שיוכל לאכול חולין בטהרה.
3. רש"י בחולין: לכהן, איסור דאורייתא לאכול אוכלין טמאים, כי פוסל את גופו לתרומה. לישראל, איסור דרבנן לאכול אוכלין טמאים.
4. תוספות ישנים בכריתות: איסור עצמאי לאכול אוכלין טמאים.

ניתן לתלות את שיטת רש"י בהבנת הגזירה כמו ר"ת, שהיות שהגוף נפסל יש בכך איסור דאורייתא לכהן. לעומת זאת, את שיטת התוספות בחולין (לד ע"ב) שאין בכלל איסור לאכול אוכלין טמאים תלינו בשיטת ריב"א שסובר שמדובר על העברת טומאה רגילה, בדומה לנגיעה בשרץ, וממילא אין בכך איסור.

ו. הבדלים בין היטמאות באכילה להיטמאות בטומאת מקום

1. שיעור זמן האכילה

בהקשר לדרך יצירת הטומאה כאשר אוכלין אוכלין טמאים, הגר"ח (שאר אבות הטומאה פ"ג) העלה נ"מ בין שני צדדי החקירה: אם מדברים על פעולת אכילה, אזי יש אפשרות לצרף אכילות סמוכות לכדי אכילת פרס, אבל אם מדברים על מגע נבילה בבית הבליעה, אז אין סיבה לצרף, שהרי צריך מגע של כל החפצא.²⁷

ואכן, הרש"ש (שבת יד ע"א) נוקט שגזירת י"ח דבר שייכת רק כאשר יש חפצא שלם של כביצה שהאדם מכניס לפיו, אבל הגזירה הקדומה מתייחסת לפעולת האכילה, ולכן שייך לדבר על צירוף של כדי אכילת פרס, ובכך מסביר הרש"ש מדוע נשנתה הגזירה הקדומה ולא נכללה לגמרי בגזירת י"ח דבר. כלומר, הרש"ש הבין שלא רק התוצאה של הגזירה

27. בשיעורי הרא"ל (טהרות עמ' 39-43) האריך בזה, בנוגע לנבלת עוף טהור.

השתנתה, אלא גם דרך יצירתה. לא עוד פעולת האכילה יוצרת את הטומאה, ומדובר על טומאה חדשה, אלא האוכל כחפצא מטמא ובדרך העברת טומאה של מגע בבית הבליעה.

2. הקאה

נאמר בספרא (אחרי מות פרשה ז פרק יב), בנוגע לנבלת עוף טהור :

יכול אם הקיאה, תהא מטמאה בגדים דרך יציאתה? תלמוד לומר אשר תאכל, בדרך אכילתה היא מטמאה, ואינה מטמאה דרך יציאתה.

הספרא מעלה ודוחה הו"א, שאם אדם מקיא את נבלת העוף הטהור (לאחר שנטמא באכילתה ונטהר מטומאתו), הוא נטמא. נראה שלפי הו"א, מדובר על טומאת מקום, ואילו המסקנה היא שמדובר על פעולת אכילה שמטמאת, ולכן כאשר האדם מקיא ולא מדובר על פעולת אכילה, אין סיבה לטמא, אף שהנבילה עוברת במקום בית הבליעה. לפי זה, יכול להיות שלפי הגזירה הקדומה, יהיה חייב גם על הקאה, כי מדובר על פעולת אכילה, אבל בגזירה של י"ח דבר אם יקיא כביצה לא יטמא.

ז. מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע

לאור דברינו, נראה שאפשר לבאר את מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע במשנה בטהרות הנ"ל. הגמרא (חולין לד ע"א) מביאה את הנימוקים של ר"א ור"י לשיטתם: ר"א טוען שאפשר ללמוד מדינו של אדם שאוכל נבלת עוף טהור, לדין של אדם האוכל אוכלין טמאים: כמו שבנבלת עוף טהור, האדם נטמא יותר מאשר הנבילה, שהרי הנבילה אינה יכולה לטמא שום דבר מלבד את האדם שבולע אותה, ואילו האדם שנטמא יכול לטמא מחוץ לגופו בגדים – כך גם אדם שאכל אוכל ראשון, יהיה טמא כראשון (לכל הפחות נשווה את האדם האוכל למאכל שאכל). ר' יהושע עונה, שא"א ללמוד מנבלת עוף טהור, כי היא חידוש.

ניתן להבין את המחלוקת בשלוש דרכים²⁸: א. נחלקו בדרך העברת הטומאה של נבלת עוף טהור. ב. נחלקו בתוצאה של אדם שאכל נבלת עוף טהור. ג. נחלקו בתוצאה של אדם שאכל אוכלין טמאים.

1. מחלוקת בדרך העברת הטומאה של נבלת עוף טהור

לפי דרך זו, ר"א סובר שדרך העברת הטומאה בנבלת עוף טהור, היא דרך פעולת אכילה, ואכילה היא דרך העברת טומאה יותר טובה מאשר מגע (תורת חיים, חולין לד ע"א), או שלכל אב טומאה יש דרך מעבר משלו, כמו משא ואוהל ומשכב (אתון דאורייתא, כלל א אות ג), ולכן טומאת בית הבליעה בנבלת עוף טמא אינה חידוש, אלא דין נורמטיבי שיש

28. אנחנו מניחים כאן שיש קשר בין שתי השאלות שהפרדנו לעיל ביניהן. כאן הנחנו שאם פעולת האכילה מטמאת, אז נוצר מעמד "טמא", אבל אם הימצאות במקום מטמאת, אז יש כאן העברת טומאה ללא יצירת מעמד "טמא".

אפשרות ללמוד ממנו לדינים אחרים. לעומת זאת, לדעת ר' יהושע, העברת הטומאה היא מחמת ההימצאות במקום ולא מחמת האכילה, ולכן יש חידוש בעצם הדין של נבלת עוף טהור, ואין ללמוד ממנו לדינים אחרים.

עקרונית, ניתן גם להסביר הפוך, שלדעת ר"א מדובר על הימצאות בבית הבליעה, וזה דווקא לא חידוש, כי יש בכך דמיון לטומאת משא, אבל ר"י סובר שמדובר על פעולת אכילה, ובכך יש חידוש שנטמאים ע"י מעשה אכילה.²⁹

2. מחלוקת בתוצאה של האדם שנטמא בנבלת עוף טהור ובאוכל אוכלין טמאים

לפי דרך זו, ר"א סובר שהתוצאה של נבלת עוף טהור היא שהאדם מוגדר כ"טמא", וממילא אין בכך חידוש, משום שמצאנו בעוד מקומות שיש פעולות שונות שיוצרות מעמד של טמא (כמו עיסוק בפרה אדומה או משכב הזב). ולכן ניתן ללמוד משם גם לאדם שאוכל אוכלין טמאים, שהוא מקבל מעמד טמא.

לעומת זאת, ר' יהושע סובר שא"א ללמוד מנבלת עוף טהור, משום שבנבלת עוף טהור יש העברת טומאה בדרך מיוחדת של אכילה, ולכן אין לך בו אלא חידושו, ורק שם התחדש מעבר טומאה באמצעות פעולת אכילה, ואת זה א"א ללמוד לאוכל אוכלין טמאים. לפי זה, ר' יהושע סובר שבאוכל אוכלין טמאים הדבר שמטמא איננו פעולת האכילה, אלא ההימצאות של האוכל בתוך האדם. דרך זו הציע האתוון דאורייתא (שם), לאחר שדחה את הדרך הקודמת.

3. מחלוקת בהבנת התוצאה של אדם שאכל אוכלין טמאים

לפי דרך זו, לכו"ע באוכל נבלת עוף טהור האדם מוגדר כ"טמא", ואין מעבר טומאה מהאוכל לאדם. המחלוקת האם נבלת עוף טהור היא חידוש, היא רק בנוגע לאפשרות ללמוד ממנה לאדם שאכל אוכלין טמאים. ר"א ור"י נחלקו האם כאשר אדם אוכל אוכלין טמאים הוא מוגדר כ"טמא" (ר"א), או שיש מעבר טומאה שעובר מהאוכל הטמא (ר' יהושע). ר"א לוקח את המודל של נבלת עוף טהור ומיישם אותו גם בדיני דרבנן, ומקיים "כעין דאורייתא תקון". היות והוא מבין שהאוכל אוכלין טמאים מוגדר כ"טמא", ממילא למרות שבנבלת עוף טהור יש בכך "חידוש", שהתורה חידשה מעמד של האדם כ"טמא", אבל מבחינת היחס לאוכל אוכלין טמאים אין בכך חידוש, משום שאנחנו מדברים על אותו חידוש.³⁰

לעומת זאת, ר"י מבין שהאוכל מטמא את האדם בדרך העברת טומאה, וממילא אינו יכול ללמוד זאת מנבלת עוף טהור, ששם מדובר על מעמד האדם כ"טמא". ולכן מבחינת ר'

29. שתי אפשרויות אלו תלויות במחלוקת הראשונים האם מדאורייתא ישנה דרך היטמאות באמצעות אכילה מלבד נבלת עוף טהור.

30. יכול להיות שזו כוונת רש"י (לד ע"א) שאומר שלמרות שנבלת עוף טהור היא חידוש ר"א לומד ממנה.

יהושע נבלת עוף טהור מוגדרת כחידוש. לפי זה, ר' יהושע יכול לטעון שפעולת האכילה היא זו שמעבירה את הטומאה, ולא הימצאות הטומאה בבית הבליעה.

לפי דרך זו, שעל פיה נמשיך את המהלך, יוצא שמחלוקת ר"א ור' יהושע היא האם אדם שאכל אוכלין טמאים מוגדר כ"טמא" (ר"א) או כמי שעברה אליו טומאה (ר' יהושע).

יש להעיר, שר' יהושע הוא התנא שהגמרא בשבת בסוגיית י"ח דבר העמידה את הסוגיה אליביה. כלומר, ר' יהושע הוא התנא שלשיטתו חילקנו בין שתי גזירות שונות על האוכל אוכלין טמאים (בשיטת ר"ת), ואמרנו שגזירת י"ח דבר הייתה שהאדם אינו מוגדר כ"טמא" (ע"י אכילת חצי פרס), אלא הטומאה עוברת אליו כאשר אוכל כביצה. ממילא, בסוגיה בחולין שמדברים על גזירת י"ח דבר, מתאים להגיד שלדעת ר' יהושע הטומאה עוברת לאדם האוכל דרך המאכל.

4. שיעורים

לאור זאת, ניתן להבין גם את המשך הדיון בין ר' יהושע לר"א:

ורבי יהושע: מנבלת עוף טהור לא גמרינן, דחידוש הוא, אלא מצינו שהמאכל חמור מן האוכל, דאילו מאכל בכביצה, ואוכל עד דאכיל כחצי פרס, ואנו היאך נעשה אוכל כמאכל? ור"א: טומאה משיעורין לא גמרינן.

ר' יהושע טוען שמכיוון שהמאכל מעביר טומאה לאדם, אזי שייך לבדוק את שיעור המאכל שמעביר טומאה (כביצה) ואת שיעור המאכל שמעביר טומאה לאדם (חצי פרס).³¹ לעומת זאת, ר"א אומר שאין ללמוד שיעור אוכל שמגדיר את האדם כ"טמא", לשיעור אוכל שמעביר טומאה לאוכל אחר, כי מדובר על שני גדרי טומאה שונים במהותם.

ח. מעמד הגברא כלא נשמר מטומאה (דיני טומאה ללא טומאה) – סייג באמצעות דיני טומאה

1. שני עושה שני

בהמשך, ר"א מעלה טענה נוספת כנגד ר' יהושע: מילא, אתה חושב שיש העברת טומאה מהאוכל לאדם, ולכן אוכל ראשון עושה את האדם שני כמו מעבר טומאה רגיל, אבל מדוע

31. התוספות (ד"ה ואוכל) מעירים שלדעת ר"ת, הגמ' כאן קשה קצת, שהרי לדעת ר"ת (בשיטת ר' יהושע), הגזירה השנייה הייתה שגם כאשר אדם אוכל כביצה הוא נטמא, וא"כ יש שיויון בין השיעורים, שאוכל מטמא אוכל בכביצה ואוכל מטמא אדם בכביצה. התוספות אומרים שבכל זאת ר' יהושע הביא ראיה מהגזירה הראשונה, ששם השיעור היה חצי פרס. כנראה שהתוספות הבינו בשיטת ר"ת, שגם הגזירה הראשונה הייתה שהאדם ייטמא מהאוכל, אלא בשיעור גדול יותר (בגלל כל מיני סיבות שראינו לעיל), ולא אמרנו שהאדם מוגדר כ"טמא".

אוכל שני יעשה את האדם שני. ר' יהושע עונה לר"א שיש מצב כזה שאוכל שני עושה דבר אחר להיות שני (אוכל אחר). ר"א אינו מקבל את טענתו של ר' יהושע.

התוספות (שם) שואלים מדוע ר"י לא ענה לר"א שיש שני שעושה שני, במקרה של ידיים שנגעו בכתבי הקודש, שהן שניות ופוסלות תרומה, והרי הספר עצמו נחשב כשני, שהרי הוא פוסל תרומה, וא"כ יוצא שהספר שהוא שני עושה את הידיים להיות שניות.

בתירוץ השני, התוספות אומרים שא"א ללמוד מספר, משום ששם אין טומאה אלא רק "חומרא". בתירוץ הראשון, התוספות אומרים שעקרונית אפשר ללמוד מספר, אלא שר"י רצה להביא דוגמא שאוכל שני עושה שני. ניתן להבין את התירוץ הזה בשתי דרכים: א. גם ספר וגם אוכל הם טומאות. ב. גם ספר וגם אוכל הם חומרות.

אם מבינים שאכן גם אוכל הוא רק חומרא, ממילא הרעיון הוא "דיני טומאה" ללא טומאה אמיתית. לאור זאת, אפשר להבין בכוונת ר' יהושע, שגזירת י"ח דבר הייתה נתינת דיני טומאה לאדם, בדומה לגזירת ידיים. כמו אדם שידיו "עסקניות" ונוגעות בכל מיני דברים פוסלות תרומה באמצעות נגיעה,³² כך גם פיו של האדם שאוכל אוכלין טמאים הופך להיות "עסקן", ולכן גזרו עליו שלא יגע בתרומה. לדעת ר' יהושע, אפשר להגיד שבשלב של י"ח דבר לא דיברו על טומאה אמיתית (לא מעמד טמא ולא טומאה שעוברת), אלא דיברו על מעמד הגברא שאינו ראוי לגעת בתרומה.³³

לאור זאת, ניתן גם להבין בשיטת ר' יהושע שגם אדם שאכל אוכל ראשון הופך לשני רק מצד דיני טומאה ללא העברת טומאה אמיתית. לפי זה ניתן להבין מדוע יש מבחינתו חידוש ללמוד מנבלת עוף טהור. בנבלת עוף טהור יש באמת טומאה, ואילו אצלנו אין טומאה אלא רק דיני טומאה.

2. אוכל שלישי

נראה שחלוקה זו תעזור לנו להבין את דבריו של ר' יהושע ביחס לאדם שאכל שלישי. ר' יהושע אמר, במשנה בטהרות, שאדם האוכל חולין שנעשו על טהרת תרומה בדרגת שלישי לטומאה הופך להיות שלישי לקודש, ולא שני לתרומה. הגמרא (חולין לד ע"ב) מביאה מימרא של עולא:

אמר עולא: האוכל שלישי של חולין שנעשו על טהרת תרומה, נפסל גופו מלאכול בתרומה. מאי קמ"ל? תנינא: שלישי – שני לקדש ואין שני לתרומה,

32. בידיים יש אפילו מצבים שנגעו בשלישי לטומאה או אפילו בכללן גורר דיני טומאה, כי זה אומר שהידיים לא מיועדות לצורכן אלא עסקניות.

33. עקרונית היה ניתן לומר שאפילו הגזירה הקדומה לא נתנה מעמד טמא לאדם, אלא רק גזרו דיני טומאה. הסיבה שאסור להיכנס למקדש הוא רק בגלל דיני טומאה ולא בגלל שהאדם מוגדר באמת כטמא.

בחולין שנעשו על טהרת תרומה; שני הוא דלא הוי, הא שלישי הוי! אי מההיא, הוה אמינא: לא שני הוי ולא שלישי הוי, ואידי דאמר שני בקדש אמר נמי אין שני בתרומה, קמ"ל.

הגמרא אומרת שעולא מחדד לנו את הבנת ר' יהושע, הסבור שאדם שאכל חולין שנעשו על טהרת תרומה בדרגת שלישי נפסל מלאכול בתרומה (כי הוא מוגדר כשלישי). מדוע כאן ר' יהושע מודה שהאוכל מטמא את האדם באותה דרגה? התשובה היא שאין כאן טומאה לעניין העברת טומאה במגע, אלא רק פסול מלאכול תרומה.

נדגיש, שכאן מדובר על פסול לאכילה מחמת שהאדם מוגדר כגברא שלא ראוי לגשת אל התרומה, אבל אין לאדם מעמד "טמא". נפקא מינה, אדם כזה יוכל להיכנס למקדש. אמנם, כאשר אוכל חצי פרס של אוכל טמא אז מוגדר כ"טמא", אלא שכאן מדברים על הגזירה השנייה שהאדם אוכל כביצה (לדעת ר"א, גם אם אוכל כביצה האדם מוגדר כ"טמא", ולכן למד מנבלת עוף טהור).

יכול להיות שלאור זאת, ניתן להבין את ההשוואה שהגמרא בזבחים (צט ע"ב) עושה בין האוכל שלישי לתרומה לבין אוגון ומחוסר כיפורים. הגמרא שם מקשה סתירה בין המשנה בזבחים שלדעתה אוגון (לאחר שנגמרה אנינותו) ומחוסר כיפורים (לאחר שהביא קורבנותיו) יכולים לנגוע בקודשים למשנה בחגיגה שאומרת שהם צריכים לטבול לקודש. הגמ' בסוף הסוגיה מתרצת, שבדומה לאדם שאכל שלישי לתרומה הנפסל מלאכול תרומה ולא נאסר בנגיעה בתרומה, כך גם באוגון ומחוסר כיפורים אסורים רק באכילה ומותרים במגע. הצורך של אוגון ומחוסר כיפורים בטבילה נאמר רק כדי שיוכלו לאכול קודשים ולא בשביל לגעת בהם.

נראה שבאוגון ומחוסר כיפורים אין באמת בעיה בגברא, אלא שיש גזירה צדדית שגזרו עליהם דיני טומאה כל עוד לא טבלו. זאת בדומה לאדם האוכל שלישי לתרומה שמעמדו כגברא טהור לא נפגע, אלא יש מניעה חיצונית שגרמו לו לא לאכול בתרומה.

3. שלוש גזירות

נראה שדברינו כאן הם ממש דברי ר"ת בספר הישר (בסי' שיג), הטוען שבעצם יש שלוש גזירות:

א. אוכל ראשון (ואולי שני): הגזירה הקדומה (משנה במקואות): אדם שאכל שתי ביצים מאוכל טמא (כי החשש הוא שמא יאכל דבר טמא ואח"כ תרומה), גזרו על הגברא להיות במעמד טמא. ולכן האדם גם נפסל מאכילת תרומה, וגם אסור בכניסה למקדש.

ב. גזירת י"ח דבר (משנה בטהרות): אדם שאכל כביצה מאוכל טמא, נפסל גופו מלגעת בתרומה (כי החשש הוא שמא יגע בתוך פיו הדבר הטמא בתרומה), גזירה שהאוכל מטמא את האדם, וממילא זה גורם שיש איסור נגיעה בתרומה.

ג. אוכל שלישי (הסוגיה בחולין): גזירה שלישית: אדם שאכל אוכל שלישי (אולי אפילו קצת פחות מכביצה), חלים עליו דיני טומאה ללא טומאה, רצו להרחיק את האדם מהתרומה, ולכן גזרו עליו דיני טומאה.

4. אוכל ראשון ואוכל שני: גזירה אחת או שתיים

מהתוספות (שבת יז ע"ב) עולה שהאוכל אוכל ראשון והאוכל אוכל שני הם גזירה אחת: "ולפי זה אוכל ראשון ואוכל שני חדא חשיב להו"³⁴. התוספות מבינים שכל גזירת י"ח דבר היא מעורר אחד. חכמים קבעו שהאוכל אוכלין טמאים נטמא מחמת האוכל שאוכל. לפי זה, צריך ללכת עם התירוץ שמחלק בין ספר לטומאת אדם האוכל אוכלין טמאים (יכול להיות ששלישי שעושה שני זה כן נובע מדיני טומאה שאינה טומאה, כדלהלן).

אבל מרש"י עולה שהבין שמדובר על שתי גזירות שונות: "הניחא לר' מאיר – דמנו להו להא דמניח כלים תחת הצינור, הוה להו שמנה עשר; תשעה דפסלי תרומה".

וכבר תמה הצ"ח (שבת יג ע"ב), מדוע יש למנות אותם כשתי גזירות, הרי יש להם נימוק זהה. ניתן לתרץ שרש"י הבין שר' יהושע חושב שאדם שאכל אוכל ראשון באמת נטמא מהאוכל, אבל אדם שאכל אוכל שני אינו נטמא מהאוכל אלא יש כאן דיני טומאה ללא טומאה, וכך גם המצב בשלישי לטומאה שהופך לשני מחמת אותם דיני טומאה שחלים על האדם. כלומר, הסיבה לגזירה היא אותה סיבה, אבל תוכן ומנגנון הגזירה היה שונה בין אוכל ראשון לאוכל שני.

5. סיכום

וא"כ נראה שלדעת ר' יהושע ניתן לדבר על שלושה מצבים שיש להן שתי השלכות ביחס לאדם האוכל אוכלין טמאים בשיעור כביצה:

א. אוכל ראשון – גזרו טומאה רגילה, גופו נטמא ממש (ובעיקרון יורד דרגה), ולכן גם אסור בנגיעה בתרומה.

ב. אוכל שלישי – דיני טומאה, האדם מוגדר כאדם שאינו זהיר בשמירת תרומה, ולכן נפסל מאכילת תרומה. [לא נאסר בכניסה למקדש, כי אין כאן טומאה אלא רק דיני טומאה].³⁵

34. וכך משמע גם מהתוספות (דף יג ע"ב): "אוכל ראשון ואוכל שני – אי תנן אוכל ראשון לחוד לא הוה ידעינן מיניה אוכל שני ואי תנא אוכל שני הוה אמינא דאוכל ראשון נמי טמויי מטמא". מדובר על אותה גזירה, ולכן ניתן לעשות ביניהם צריכותא. ועיין במהרש"א, שמבאר שתוספות כאן רק מבארים את המשנה בזבים ולא את י"ח דבר.

35. יכול להיות שעקרונית מספיק לאכול רק כזית או אפילו פחות בשביל להיות מוגדר כגברא שאינו זהיר.

ג. אוכל שני – מחלוקת האם דומה לאוכל ראשון או לאוכל שלישי: א. האם דומה לספר – שתי דעות בתוספות. ב. האם אוכל ראשון ושני הם גזירה אחת (תוספות) או שתיים (רש"י).

לעומת זאת, אם אכל אוכלין טמאים בשיעור של חצי פרס, ר' יהושע מודה שהאדם מוגדר כ"טמא", ואז נפסל מאכילת תרומה, וכן נאסר בכניסה למקדש.

ט. שותה משקים טמאים

עד כאן דיברנו על אוכל אוכלין טמאים, אבל בנוסף לגזירה זו ישנה גזירה אחת שבגזירות י"ח דבר והיא שותה משקים טמאים. הגמ' מביאה לגזירה זו טעם דומה לגזירה של אוכל אוכלין טמאים חשש שמא בזמן שתיית המשקה הטמא יבוא האדם לאכול תרומה. הגמ' שואלת שזה בדיוק אותו חשש שהוזכר בגמ' ביחס לאוכל אוכלין טמאים, שמא ישתה בו זמנית גם משקה של תרומה. הגמרא עונה שהיו צריכים גם לחדש את גזירת שותה משקה טמא, כי אינו מצוי שכאשר אדם שותה, הוא גם יכניס לפיו מאכל. התוספות (יג ע"ב) משלימים את הצריכותא, ומסבירים מדוע לא גזרו רק את גזירת י"ח דבר:

וצריכא לאשמעינן משקין ואוכלין, כדאמר בסמוך דהך דמשקין לא שכיח, ואי תנא משקין ה"א דוקא משקין דחמירי אבל אוכל לא פסיל כלל.

ניתן לומר שהגמ' בכוונה לא משלימה את הצריכותא. ההשלמה של התוספות הולכת לכיוון של החפצא, שמשקים יותר חמורים, אבל בגמ' לכאורה נראה שהדיון הוא על מעשה האכילה והשתייה, ולא על החפצא.

כעת, נעזוב את הסיבה לגזירה, שעליה הגמרא מדברת, ונעסוק בתוכן הגזירה. מבחינת תכני הגזירה, התבאר שר"ת הבין שגזירת י"ח דבר ביחס לאוכל חידשה שלא מדובר על פעולת אכילה, בגינה האדם מוגדר כ"טמא", אלא מדובר על האוכל שמטמא את האדם. יכול להיות שביחס לטומאת משקים, ר"ת מבין כמו שאר הראשונים, שלא הייתה גזירה קדומה, והגזירה בי"ח דבר הינה גזירה על פעולת השתייה ולא אומרים שהמשקה עצמו מטמא את האדם. זאת, בשונה מדברי הריב"א ביחס לאוכלין טמאים, שלפיו הייתה גזירה אחת שהחפצא מטמא.

ההשלכה של הבנה זו תהיה בשיעור המשקה שהאדם שותה. מרכבת המשנה (קונטרס ח"י דבר ענף א שריג ז) כותב כדבר פשוט שלדעת ר"ת השיעור הוא כלשהו. נראה שהוא מבין שלדעת ר"ת גם במשקים תיקנו שהמשקה עצמו מטמא, וממילא יטמאו בכלשהו (וכמו שר"ת עצמו כותב בפסחים יד ע"א שמשקים מטמאים מדרבנן בכל שהו). אבל אם מבינים שבמשקים לכו"ע הגזירה הייתה שפעולת השתייה תטמא, ולא התחדש שהמשקה מטמא, אזי השיעור יהיה ברביעית.

לאור זאת, ניתן להבין את הסיבה שהגמרא לא עושה את הצריכותא שהתוספות עושים. התוספות מכניסים את העניין של החפצא, ואומרים שהמשקים יותר חמורים. אבל הגמ' נוקטת שכל הדיון ביחס לשתייה הוא רק על פעולת השתייה, ולכן אומרת שהיו צריכים לחדש גם את פעולת השתייה. אבל לכיוון ההפוך הגמרא אינה עושה צריכותא, משום שברור שיש צורך להוסיף גם את האוכלין, משום ששם התחדש לנו חידוש אחר שגם החפצא מטמא.

והנה, לכו"ע שותה משקים טמאים מוגדר כגזירה נפרדת. נראה שהסיבה לכך שמונים אותה בנפרד, היא ששם גם ר"ת מודה, שלא המשקה עצמו מטמא, כמו שהבין ביחס לאוכל, אלא פעולת השתייה, ולכן לדעתו שיעור המשקה יהיה רביעית. וזה שלא כדברי מרכבת המשנה, שנקט שהשיעור הוא כלשהו.

מדוע ביחס בגזירת י"ח דבר התחדש שגם האוכל עצמו מטמא, אבל בשותה משקה לא חידשו שהמשקה מטמא אלא רק פעולת השתייה? נראה שההסבר לכך נעוץ בהבדל היסודי בין טומאת אוכלין לטומאת משקים: בטומאת אוכלין, אפשר לדבר על חפץ מסוים שטמא, ולכן לכו"ע אוכל מטמא מדאורייתא (לפחות את המשקים).³⁶ לעומת זאת, המשקים הם לא חפצא בפני עצמם,³⁷ אלא נספחים לדבר שנמצאים עליו, ולכן טומאת האדם השותה את המשקה, אינה מחמת שהמשקים טימאו אותו אלא מפני שהאדם ביצע פעולת שתייה.

י. שיטת ר' אליעזר

עד כאן הרחבנו בשיטת ר' יהושע, שלדעת הגמ' בשבת גזירת י"ח דבר נאמרה בשיטתו. ראינו בשיטת ר"א שדין אדם שאוכל אוכלין טמאים נלמד מאוכל נבלת עוף טהור. נראה שבשיטת ר"א, פתוחות לפנינו שתי אפשרויות: א. ר"א מודה שהאוכל אוכלין טמאים היא גזירה של י"ח דבר, אלא שלדעתו אין רק פסול לתרומה אלא יש כאן גם טומאה. ב. העובדה שאדם שאוכל אוכלין טמאים נטמא אינו מ"ח דבר, אלא או גזירה קדומה או מדינא או מדין דאורייתא.

כאפשרות הראשונה, נראה שעולה מדברי התוספות בחולין (לג ע"ב). התוספות שם מבינים שהגזירה בי"ח דבר אמורה גם לפי שיטת ר"א, ולכן מתקשים:

האוכל אוכל ראשון ראשון – בפ"ק דשבת (דף יד ע"א) מפרש טעמא משום דזימנין דאכיל אוכלין טמאים ושקיל משקין דתרומה ושדי בפומיה. וא"ת ואמאי הוי ראשון? בשני סגי! וכ"ת משום מעשר שני דאין שני פוסלו, והלא אפילו

36. עיין פסחים יד ע"א.

37. עיין שיעורי הרא"ל (טהרות, עמ' 76-77).

משקים חולין נעשים ראשונים על ידי שני? ויש לומר דרבי אליעזר משהו מדותיו לעשות אוכל כמאכל לגמרי.

התוספות מתקשים להבין מדוע ר"א היה צריך לטמא את האדם שאכל להיות ראשון לטומאה, הרי מספיק רק לטמא אותו להיות שני לטומאה. התוספות עונים שר"א השווה את מידותיו לעשות את האוכל כמאכל. משמע קצת מדברי התוספות שלא חזרו בהם מהבנתם בשיטת ר"א, אלא שהסבירו מדוע יש צורך בראשון.

אבל ניתן להבין כאפשרות השנייה שר"א חולק על ר' יהושע גם לגבי תוקף הדין. לדעת ר"א אדם האוכל אוכלין טמאים נטמא מדאורייתא.³⁸

לאור זאת, ניתן להבין בנקל את הלימוד שלומד ר"א מנבלת עוף טהור. ר"א מבין שנבלת עוף טהור היא אב טיפוס לכל האוכל אוכלין טמאים שנטמאים בבית הבליעה ומגדירים את האדם כטמא. (בכל זאת, יש דרשה מיוחדת לנבלת עוף טהור, משום שממנה לומדים שרק נבלת עוף טהור יכולה לגרום לאדם לטמא בגדים בזמן שנמצאת בבית הבליעה).

לאור זאת, ניתן להציע עוד כמה שינויים בדעת ר"א ביחס לדברי ר' יהושע: **א. שיעור האכילה** – בשיטת ר' יהושע, השיעורים הם כביצה וחצי פרס, אבל בשיטת ר"א אפשר להבין שהשיעור הוא כזית, בדומה לנבלת עוף טהור. **ב. איזה אוכל יכול לטמא להיות שני** – מרש"י (שבת יד ע"א) משמע שאדם שאכל אוכל ראשון יכול לטמא רק תרומה (להיות שניה). השפ"א (שבת שם) מקשה שאם ר"א לומד זאת מדינא ולא מחמת גזירה, אז יכול לטמא גם חולין להיות שני.

יא. סיכום

בתחילת דיוננו, סקרנו את המקרים השונים שבהם מצינו שיטות הסוברות שטומאה עוברת באמצעות אכילה מדאורייתא (נבילה, שרצים, אוכל בדרגת אב הטומאה ואוכל בדרגת ראשון לטומאה). משם עברנו לדון בגדרי גזירת י"ח דבר. ראינו את שיטת ריב"א שהבין שהייתה גזירה אחת שדיברה על כך שהמאכל מעביר טומאה לאדם. לאחר מכן הרחבנו בשיטת ר"ת שסובר שמדובר על שתי גזירות וטענו שלדעתו מדובר על גזירות עם אופי שונה גם מבחינת היווצרות הטומאה וגם מבחינת התוצאה. הגזירה הראשונה התייחסה להגדרת הגברא כטמא כאשר מבצע פעולת אכילה, וגזירה שנייה התייחסה להעברת הטומאה באמצעות האוכל כאשר נמצא בבית הבליעה של האדם. ראינו כמה נ"מ בין שתי

38. מדוע הדבר לא נזכר בסוגיות? יכול להיות שזה נובע מאותה סיבה שהגמרא בחולין מנסה להעמיד את המשנה בחולין דלא כר' יהושע ולא אומרת שהמשנה היא כשיטת ר"א. הרשב"א (לג ע"ב) מעלה שתי אפשרויות, והראשונה מביניהן מתאימה גם לנידונו: הגמ' לא רוצה להעמיד משניות כשיטת ר"א, משום שהוא שמותי, ולכן הלכה לא נפסקה כמותו.

הגזירות (איסור כניסה למקדש, אכילת מעשר, הצורך בהערב שמש, הגדרת בית הבליעה, שאלת איסור אוכלין טמאים, שאלת זמן האכילה והקאה).

לאחר מכן, עברנו לנתח את מחלוקת ר"א ור"י במשנה בטהרות. הצענו שלוש הבנות למחלוקתם ביחס לאכילת ראשון לטומאה. א. נחלקו בדרך העברת הטומאה של נבלת עוף טהור. ב. נחלקו בתוצאה של אדם שאכל נבלת עוף טהור. ג. נחלקו בתוצאה של אדם שאכל אוכלין טמאים.

המשכנו בהבנת השקלא והטריא בין ר"א לר' יהושע ביחס לשני שעושה שני, והצענו שר' יהושע מדבר על דיני טומאה שגזרו חכמים על האדם ולא על טומאה שעוברת בפועל לאדם. לאור זאת, הסברנו את שיטת ר"ת בספר הישר שישנן שלוש גזירות. הגזירה הקדומה דיברה על יצירת מעמד טמא לאדם, הגזירה השנייה דיברה על אוכל שמעביר טומאה לאדם, והגזירה השלישית דיברה על אדם שאוכל אוכל שלישי שפוסל את עצמו מלאכול תרומה.

ביחס לגזירת טומאת משקים של י"ח דבר הצענו שהיא מדברת על כך שהמשקה מטמא באמצעות פעולת שתייה ולא שהמשקה עצמו מעביר טומאה. זאת בניגוד להבנה ביחס לאוכל בגזירת י"ח דבר.

לסיום, דנו בשיטת ר"א, והצענו שהוא מטמא את האדם האוכל מדאורייתא ולא מגזירת י"ח דבר, והוא למד בניין אב מנבלת עוף טהור, שכל מה שנמצא בבית הבליעה יכול לטמא.